

УДК 376

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.324600>

Лілія Гренюк, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри сурдопедагогіки та сурдопсихології імені М.Д. Ярмаченка
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Вячеслав Олексенко, доктор педагогічних наук,
професор кафедри вищої математики
Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”

Назарій Фединяк, кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
асистент кафедри теорії та методики фізичної культури
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: АДАПТАЦІЯ ТА НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ

Трансформація навчальних стратегій у глобальному освітньому середовищі передбачає забезпечення інклюзивності як гаранту втілення права на освіту. У контексті України проблематика ефективного реалізації інклюзивного навчання набуває особливої актуальності на тлі війни. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю реалізації своєчасного й ефективного психолого-педагогічного супроводу осіб із особливими освітніми потребами. У дослідженні розглянуто інноваційний педагогічний інструментарій у сфері інклюзивних технологій навчання. Проаналізовано вплив загальної цифровізації освіти на розвиток інклюзії в середовищі освіти. Виокремлено потенціал низки сучасних навчальних підходів, зокрема, аудіовізуалізації, тематичних та репродуктивних досліджень, імерсивних технологій, гейміфікації та кейс-методу. Запропонована адаптаційна концепція розвитку інклюзивного навчання в умовах війни вміщує інноваційні педагогічні рішення – цільові онлайн-платформи, та освітні ресурси, інтерактивне навчання, стимуляційні практики, а також проблемно-орієнтовані методи та персоналізацію освітнього процесу. Зауважено, що інклюзія вимагає забезпечення постійного та якісного зворотного зв'язку. З'ясовано, що інноваційна педагогіка в контексті інклюзії спроможна реально підвищити рівень комунікативних умінь, навичок соціальної поведінки і загальний рівень навченості здобувачів освіти. Обґрунтовано, що процеси євроінтеграції в Україні позитивно впливають на розвиток освітньої інклюзії, уможливаючи залучення провідних успішних практик. У дослідженні доведено, що інклюзивні навчальні технології володіють потенціалом формування ефективного освітнього середовища навіть у часі війни, а виклики, що їх супроводжують, можливо подолати шляхом апріорного методологічно-педагогічного процесу та дієвого управління у освітній сфері.

Ключові слова: інклюзивна освіта; інноваційна педагогіка; освітні стратегії; інтерактивні технології; персоналізація навчання; мотивація.

Табл. 1. Літ. 22.

Liliia Hreniuk, Ph.D. (Psychology), Associate Professor of Deaf Pedagogy and
Deaf Psychology Department named after Mykola Yarmachenko,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University

Viacheslav Oleksenko, Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Higher Mathematics Department,
National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”

Nazarii Fedinyak, Ph.D. (Physical Education and Sport),
Assistant of the Theory and Methods of Physical Culture Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

INCLUSIVE EDUCATION IN TIMES OF WAR: ADAPTATION AND NEW CHALLENGES FOR TEACHERS

The transformation of learning strategies in the global educational environment involves ensuring inclusiveness as a guarantor of the right to education. In the context of Ukraine, the problem of effective implementation of inclusive education is particularly relevant against the backdrop of war. The relevance of the study is due to the need to implement timely and effective psychological and pedagogical support for people with special educational needs. The purpose of the article is to analyze the latest challenges for inclusive education in crisis conditions and to find concepts for levelling and to adapt to them. The study examines innovative pedagogical tools in the field of inclusive learning technologies. The impact of the general digitalization of education on the development of inclusion in the educational environment is analyzed. The potential of a number of modern educational approaches, in particular, audio visualization, case studies, immersive technologies, gamification and case method, is highlighted. The proposed adaptive concept for the development of inclusive education in wartime includes innovative pedagogical solutions – targeted online platforms and educational resources, interactive learning, stimulating practices, as well as problem-based methods and personalization of the educational process. It is noted that inclusion requires constant and high-quality feedback. It has been found that innovative pedagogy in the context of inclusion can really improve the level of

communication skills, social behavior skills and the overall level of education of students. It is substantiated that the processes of European integration in Ukraine have a positive impact on the development of educational inclusion, allowing it to attract leading successful practices. The study proves that inclusive educational technologies have the potential to form an effective learning environment even in times of war, and the accompanying challenges can be overcome by upgrading the methodological and pedagogical process and effective management in the educational sphere.

Keywords: *inclusive education; innovative pedagogy; educational strategies; interactive technologies; personalization of learning; motivation.*

Постановка проблеми. Згідно з вимогами законодавства України, кожна дитина має безпечальне право на доступну освіту. Практична реалізація цих вимог відбувається у формі навчально-корекційної роботи у межах інклюзивного освітнього середовища. Виклики війни деструктивно впливають на освітню систему, з-поміж інших, і на інклюзію. Це вимагає пошуку адаптаційних дієвих рішень щодо забезпечення стабільного функціонування інклюзивного навчання, інтеграції передових педагогічних рішень.

Сучасні інноваційні освітні методи наділені багатоплановим функціоналом у межах інклюзивних освітніх стратегій, сприяючи ефективній реалізації більшості педагогічних завдань. Особливою значущістю вирізняється, як свідчить європейська практика, поетапна інтеграція аудіовізуальних методів подання навчального матеріалу, на зміну традиційній вербальній формі. Також актуальним є потенціал інтерактивних та імерсивних навчальних технологій, проектного навчання, кейс-методології.

Психолого-педагогічний супровід дітей із інклюзією як основна умова корекції їхнього розвитку сьогодні розглядається фактором детермінації забезпечення соціальної адаптації дитини. На тлі загальної тенденції індивідуалізації освітнього процесу, що набирає обертів у період кризових суспільно-політичних явищ, дослідження потенціалу розвитку інклюзивного навчання позиціонується актуальним науковим напрямом.

Аналіз досліджень. Науково-методологічну основу досліджуваних питань закладено вченими, що зосереджені на аналізі тенденцій та кращих практик у сфері психолого-педагогічного супроводу та корекційно-розвивальної роботи в межах інклюзивного освітнього середовища. Наприклад, у працях О. Чеботарьової [11], Т. Ілляшенко [2] розглядається варіативність інноваційного педагогічного інструментарію в контексті інклюзії, В. Кобильченко та І. Омельченко [5] визначають пріоритети інклюзивного навчання в умовах глобалізації та діджиталізації. Натомість О. Скланська [9], О. Чепка [12] досліджують можливості психолого-педагогічного супроводу дитини раннього віку з особливими потребами в умовах інклюзивно-ресурсного центру. Як стверджують науковці Н. Олефір [7], І. Повіренна та З. Павлюк [8], проблема корекційної діяльності стосовно дітей з інклюзією передбачає комплексний підхід. При

цьому найбільшу ефективність він проявляє у разі зорієнтованості на формування логічного мислення. До основних передумов ефективності психолого-педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі дослідники Т. Калініна та ін. [4], О. Ільчук [3] відносять забезпечення індивідуального і диференційованого підходу до навчального процесу, уповільненого темпу процесу навчання, наочності, інтерактивності, вербалізації. Дослідниці Н. Матвеева [6], В. Васильцова [1] пропонують загальні принципи, що є суттєво значимими для забезпечення розвитку інклюзивної освіти. Зокрема, автори акцентують на системності охоплення змістовно-діяльнісних та особистісних компонентів інтелектуальної сторони освітнього процесу. Учені Г. Хворова та ін. [10], Е. Григоренко (E. Grigorenko) та ін. [15] аналізують складнощі функціонування інклюзивної освіти в кризових умовах, виділяючи основні вимоги до змісту навчально-корекційного процесу, що має зосереджуватись на специфіці розвитку дитини, максимально сприяючи її становленню як особистості.

Публікації сучасних авторів дають змогу отримати цілісне уявлення про напрацьовані підходи до корекційно-розвивальної роботи в межах інклюзії. Водночас актуальною залишається необхідність розвитку сталої позитивної динаміки розвитку інклюзивного навчання в умовах війни в Україні, що вимагає апгрейду поглядів на стратегію її розвитку.

Метою статті є аналіз новітніх викликів для інклюзивного навчання в кризових умовах та пошук концепцій нівелювання й адаптації до них.

Виклад основного матеріалу. Кризові умови військового часу формують нові виклики для педагогічної діяльності у сфері інклюзії. Діти з особливими освітніми потребами зазнають деструктивного впливу, що має наслідком втрати у вже здобутих навичках та погіршення психологічного стану.

Функціонування інклюзивно-розвивальних центрів у часі війни визначається їх локацією. Так, наразі є низка регіонів, де послуги або надаються у онлайн-форматі, або не надаються взагалі. У західних регіонах України, незважаючи на відносно стабільну діяльність офлайн, спостерігається інша проблема – інклюзивно-розвивальні центри суттєво перевантажені, а отже, зросла інтенсивність подачі навчального матеріалу, що не сприяє якості процесу.

Упровадження та розвиток інклюзивних стратегій навчання у загальнонаціональну освітню сис-

тему вимагає сьогодні готовності педагогів до активної взаємодії з інноваційними та нестандартними методами викладу навчального матеріалу (С. Мейсфілд та ін. (S. Masefield et al.) [16]). Наразі існує велика кількість педагогічних підходів, які суттєво підвищують ефективність засвоєння навчального матеріалу та формування необхідних навичок в інклюзивному освітньому середовищі. З-поміж них доцільно виділити такі базові методи:

1) дидактичні ігри та інші форми гейміфікації: дозволяють засвоювати навчальний матеріал у доступній ігровій формі;

2) інтерактивні технології: сприяють імплементації засвоєних умінь, навичок у повсякденній діяльності;

3) аудіовізуальний метод: значення навчального матеріалу розкривається за допомогою зорової невербальної наочності (діафільмів, кінофільмів);

4) проєктна методологія: сприяє розвитку комунікативних навичок у процесі навчання;

5) репродуктивні методи: дозволяють швидше та точніше запам'ятовувати навчальний матеріал;

6) індивідуалізація навчання: підвищує вмотивованість, дає змогу здобувачам освіти зосередитись на особистому ритмі освітнього процесу;

7) формат групової взаємодії: партнерська та групова форми розвивають комунікативні навички (обмін думками, парні інтерв'ю, читання зигзагом), а колективна форма передбачає взаємодію усього колективу (Н. Янусалієва (N. Yunusalieva) [22], Дж. Майсік та Дж. Флетчер (J. Miciak & J. Fletcher) [17]).

Варто зауважити, що особливу ефективність зазначені форми навчального процесу демонструють у концепті поєднання групової та індивідуальної роботи, із впровадженням цифрових рішень. Потенціал інноваційних інтерактивних методів навчання сприяє прищепленню необхідних навичок у контексті інклюзивних стратегій. Також варто відзначити позитивний досвід впровадження інноваційного педагогічного інструментарію у форматі інтелектуальних карт та сиквейну, що дають змогу ефективно розвивати навички комунікації та кри-

тичного мислення (П. Девіс-Кін та ін. (P. Davis-Kean et al.) [13]).

Необхідно звернути особливу увагу на сучасні дидактичні ігри, що є особливо ефективними в аспектах закріплення та систематизації навчального матеріалу, розвивають швидкість обробки інформації, увагу і пам'ять, володіють виховним впливом. При цьому досягається максимальне залучення інструментарію спілкування, що володіє великим потенціалом у контексті реалізації практичних і навчально-виховних пріоритетів.

З-поміж інноваційних педагогічних методів у середовищі інклюзії важлива роль належить дискусійним методам. Вони дають змогу відкрито виражати власні думки із аргументацією, що сприяє розвитку комунікативних навичок, володіє сприятливою психологічною дією, піднімає самооцінку та вмотивованість, сприяє розвитку критичного мислення, креативного погляду на нестандартні ситуації (Ф. Полус та ін. (Paulus et al.) [18]). Також формується вміння слухати і розуміти інших учасників освітнього процесу.

Особливим потенціалом володіє поки що мало-відомий підхід навчання на практиці та втіленого навчання. Навчання на практиці забезпечує максимальну взаємодію із навколишнім середовищем, а в основу втіленого навчання покладено вплив фізичної активності на когнітивні результати освітнього процесу. Зазначені методи підвищують ефективність навчання та уможливають формування в інклюзивному навчальному середовищі комфортної атмосфери (Дж. Стайнбреннер (J. Steinbrenner et al.) [20]).

Вищезазначені інноваційні підходи до апгрейду інклюзивного педагогічного процесу дають змогу створити освітнє середовище нового формату, підвищуючи загальну якість інклюзивної освіти навіть у кризових умовах війни. При цьому доцільно зауважувати потреби різних груп здобувачів інклюзивної освіти. Диференціація потенційних ризиків та основних можливостей розвитку інклюзії в умовах війни підсумована в табл. 1.

Таблиця 1

Потенційні переваги та ризики апгрейду інклюзивної освіти шляхом інтеграції інноваційних педагогічних технологій

| <i>Переваги</i> | <i>Ризики</i> |
|---|---|
| Варіативність форм, методів та підходів до подання навчального матеріалу | Переважання ігрового навчання та мінімізація “живого” спілкування сповільнює процеси соціалізації |
| Адаптивність, мобільність, можливість приймати участь у відповідальних рішеннях | Ризики порушення навчальної програми, що зумовлюють зниження успішності |
| Поліпшення фізіологічного та психологічного стану, процесів пам'яті та уваги | Ризики постійного домінування одних учасників колективу над іншими у процесі групової роботи |
| Підвищення вмотивованості до навчання | Ризик часткової втрати контролю педагогом |
| Розвиток логічного та критичного мислення | Ризики зміщення балансу навчального процесу на користь інтерактивних засобів навчання |
| Формування емоційного інтелекту | Підвищені ризики суперництва, що негативно впливають на психологічний мікроклімат |

Джерело – розроблено авторами

Необхідно зауважити, що успішність імплементації інноваційних підходів до інклюзивної освіти детермінується практичною готовністю педагогів, зокрема, в контексті освоєння ними інноваційних підходів коучингу та тьюторства, індивідуалізації освітнього процесу. Так, тьюторство позиціонується як суто індивідуальна освітня практика, що є особливо значущим у контексті інклюзії. Тьютор володіє цільовим спрямуванням освітнього процесу та залучає різноманітні рефлексивні техніки.

Загалом, у розвитку інклюзивної освіти важливий функціонал виконують мотивація, діяльнісний компонент, а також рефлексія:

1) мотивація визначає спрямованість здобувача освіти на активну взаємодію та інформаційну діяльність;

2) діяльнісний компонент передбачає активну інформаційно-комунікаційну діяльність здобувача освіти, що забезпечує актуалізацію знань і умінь, їхнє ефективне практичне втілення;

3) рефлексія – це сукупність необхідних особистісних якостей і рефлексії, та детермінується ставленням здобувача освіти до себе, власної діяльності і навколишнього світу.

Учені С. Сиріполу-Деллі та Е. Кіолта (С. Syriopoulou-Delli & E. Gkiolnta) [21], А. Рахматула та ін. (А. Rahmatullah et al.) [19], Д. ДеМет'юс (D. DeMatthews et al.) [14] переконують в ефективності залучення онлайн-платформ у концепті інклюзивних стратегій навчання, що дає можливість педагогам створювати інтерактивні завдання, враховуючи візуальний, кінестетичний та аудіальний типи сприйняття. Зокрема у форматі відеоуроків, ігрових елементів і аудіоматеріалів.

Особлива роль повинна відводитись також, арт-терапевтичним технікам як системі допоміжних методів психокорекції. Вони допомагають знизити рівень тривожності та підвищити рівень стресостійкості, сформувати навички емоційної саморегуляції. Арт-простіру межах інклюзивної освіти становить платформу, де здобувачі освіти вільно взаємодіють з однолітками, демонструють власні таланти, шукають взаємопідтримку. Завдяки широкій варіативності вибору арт-методів відбувається інтенсифікація ефективності занять та закріплення отриманих навичок.

Ураховуючи, що варіативність інноваційного педагогічного інструментарію стрімко зростає, діти з особливими потребами можуть ефективно навчатись у власному форматі простору і часу. При розробленні індивідуалізованого навчально-корекційного плану для дитини в інклюзивному освітньому середовищі педагогам необхідно максимально враховувати типологічні й індивідуальні можливості та потреби. Корекційно-педагогічний процес при цьому повинен мати комплексний характер і охоплювати мовні здібності, пізнавальну діяльність, поведінкові реакції. Якісним результатом

психолого-педагогічного супроводу дітей цієї категорії позиціонується їхній поступальний розвиток за навчальним та соціальним напрямками.

Як свідчать сучасні наукові розробки (Дж. Стайнбреннер (J. Steinbrenner et al.) [20]) та практика, важливою є максимальна залученість всіх учасників освітнього процесу та корекційно-психологічної діяльності у реалізацію стратегії особистісного розвитку, навчання, комунікації, соціальної адаптації, розкриття індивідуального потенціалу. Автори Ф. Полус та ін. (Paulus et al.) [18] переконують, що кожна дитина з інклюзією потребує максимального контакту із навколишнім світом. При цьому психолого-педагогічний супровід має реалізовуватись за певною алгоритмічною послідовністю, що передбачає:

- формування готовності до імплементації в колектив однолітків;
- соціально-психологічну адаптацію;
- забезпечення предметно-просторового розвивального оточення, відповідно до індивідуальних особливостей;
- розроблення індивідуального навчально-корекційного процесу;
- розроблення перспективного планування особистісного розвитку;
- моніторинг динаміки психосоціального розвитку.

Висновки. Дослідження новітніх викликів для інклюзивного навчання у кризових умовах дало підставу виокремити низку сучасних навчальних підходів до їх подолання, зокрема, аудіовізуалізацію, тематичні та репродуктивні дослідження, імерсивні технології, гейміфікацію та кейс-метод. Запропонована адаптаційна концепція розвитку інклюзивного навчання в умовах війни пропонує застосування потенціалу цільових онлайн-платформ, інтерактивного навчання, стимуляційних практик. При цьому інклюзія повинна бути синергійною з персоналізацією освітнього процесу.

З'ясовано, що інноваційна педагогіка в контексті інклюзії спроможна реально підвищити рівень комунікативних умінь, навичок соціальної поведінки та загальний рівень навченості здобувачів освіти. У дослідженні доведено, що інклюзивні навчальні технології володіють потенціалом формати ефективного освітнього середовища навіть у часі війни, а виклики, що їх супроводжують, можливо подолати шляхом апгрейду методологічно-педагогічного процесу та дієвого управління у освітній сфері. Перспектива розвитку досліджень з тематики вбачається у розробці методів вдосконалення цифрових засобів для викладання в інклюзивному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильцова В. Психолого-педагогічний супровід в Новій українській школі. Людинознавчі студії: зб. наук.

- праць ДДПУ імені Івана Франка. 2023. С. 28–34. URL: <http://ir.dspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2433>
2. Лляшєнк Т.Д. Проблеми впровадження інклюзивного навчання і психолого-педагогічний супровід дітей із затримкою психічного розвитку. *Український вимір: Міжнародний збірник освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори*. 2021. С. 179–184.
 3. Ільчук О.В. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими потребами та їхніх родин в умовах кризових викликів. *Проблеми реабілітації: зб. наук. праць*. 2021. С. 18–23. URL: dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/17912
 4. Калініна Т.С., Самойлова І.В., Кондратенко В.О. Психолого-педагогічний супровід дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2021. № 4. С. 124–128. DOI: <https://doi.org/10.32782/psyvisnyk/2021.4.24>
 5. Кобильченко В.В., Омельченко І.М. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами: теоретичний аспект проблеми. *Використання ресурсів позашкільної освіти у процесі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами: збірник наукових праць*. 2021. С. 83–87. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fa60d865-34e7-4466-88cf-31e606ebc705/content#page=84>
 6. Матвеева Н. Психолого-педагогічний супровід молодших школярів з особливими освітніми потребами: напрямки та завдання. *Молодь і ринок*. 2023. № 11 (219). С. 87–91. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.292240>
 7. Олефір Н.В. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *EDITORIAL BOARD*, 2021. С. 295–297.
 8. Повіренна І., Павлюк Р. Психолого-педагогічний супровід молодших школярів з порушенням мовлення в умовах спеціального закладу освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія*. 2023. № 40 (2). С. 85–92. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.4013>
 9. Скланська О. Психолого-педагогічний супровід дитини раннього віку з особливими потребами в умовах інклюзивно-ресурсного центру. *Humanitarium*. 2019. Вип. 42 (1). URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/5881>
 10. Хворова Г., Котлова Л., Долінчу І. Педагогічний супровід дітей із комплексними порушеннями: методичні рекомендації. *Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка*, 2022. С. 27
 11. Чеботарьова О.В., Гладченко І.В., Сухіна І.В. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними потребами. *Ranok Publishing House Ltd*, 2023. С. 170
 12. Чепка О. Психолого-педагогічний супровід дітей з розладами аутичного спектра. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2022. Вип. 2. С. 209–220. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2022.262966>
 13. Davis-Kean P.E., Tighe L.A., Waters N.E. The role of parent educational attainment in parenting and children's development. *Current Directions in Psychological Science*. 2021. № 30 (2). P. 186–192. DOI: <https://doi.org/10.1177/0963721421993116>
 14. DeMatthews D., Billingsley B., McLeskey J., Sharma U. Principal leadership for students with disabilities in effective inclusive schools. *Journal of Educational Administration*. 2020. № 58 (5). P. 539–554. DOI: <https://doi.org/10.1108/JEA-10-2019-0177>
 15. Grigorenko E.L., Compton D.L., Fuchs L.S., Wagner R.K., Willcutt E.G., Fletcher J.M. Understanding, educating, and supporting children with specific learning disabilities: 50 years of science and practice. *American Psychologist*. 2020. № 75 (1). P. 37–51. DOI: <https://doi.org/10.1037/amp0000452>
 16. Masfield S.C., Prady S.L., Sheldon T.A. The Caregiver Health Effects of Caring for Young Children with Developmental Disabilities: A Meta-analysis. *Matern Child Health J*. 2020. № 24. P. 561–574. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10995-020-02896-5>
 17. Miciak J., Fletcher J.M. The critical role of instructional response for identifying dyslexia and other learning disabilities. *Journal of learning disabilities*. 2020. № 53 (5). P. 343–353. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022219420906801>
 18. Paulus F.W., Ohmann S., Möhler E., Plener P., Popow C. Emotional dysregulation in children and adolescents with psychiatric disorders. A narrative review. *Frontiers in psychiatry*. 2021. № 12. P. 628–252.
 19. Rahmatullah A.S., Mulyasa E., Syahrani S., Pongpalilu F., Putri R.E. Digital era 4.0: The contribution to education and student psychology. *Linguistics and Culture Review*. 2022. № 6(S3). P. 89–107. DOI: <https://doi.org/10.21744/lingcure.v6nS3.2064>
 20. Steinbrenner J.R., Hume K., Odom S.L., Morin K.L., Nowell S.W., Tomaszewski B., Savage M.N. Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism. *FPG child development institute*, 2020.
 21. Syriopoulou-Delli C.K., Gkiolnta E. Review of assistive technology in the training of children with autism spectrum disorders. *International Journal of Developmental Disabilities*. 2022. № 68 (2). P. 73–85. DOI: <https://doi.org/10.1080/20473869.2019.1706333>
 22. Yunusaliyeva N. Social and moral education of students and development of values. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*. 2022. № 10 (1). P. 300–305. URL: <https://giirj.com/index.php/giirj/article/view/1021>

REFERENCES

1. Vasylytsova, V. (2023). Psykholoho-pedahohichniy suprovid v Novii ukrainskii shkoli [Psychological and pedagogical support in the New Ukrainian School]. *Humanities studies: collection of scientific works of Ivan Franko State Pedagogical University*, pp. 28–34. Available at: <http://ir.dspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2433> [in Ukrainian].
2. Illiashenko, T.D. (2021). Problemy vprovadzhenia inkluzivnoho navchannia i psykholoho-pedahohichniy suprovid ditei iz zatrymkoiu psykhichnoho rozvytku [Problems of implementing inclusive education and psychological and pedagogical support for children with mental retardation]. *The Ukrainian dimension: International collection of educational, scientific, methodological articles and materials from Ukraine and the diaspora*, pp. 179–184. [in Ukrainian].
3. Ilchuk, O.V. (2021). Psykholoho-pedahohichniy suprovid ditei z osoblyvyvymi potrebamy ta yikhnikh rodyn v umo-

vakh kryzovykh vyklykiv [Psychological and pedagogical support of children with special needs and their families in the context of crisis challenges]. *Problems of rehabilitation: a collection of scientific works*, pp. 18–23. Available at: dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/17912 [in Ukrainian].

4. Kalinina, T.S., Samoilo, I.V. & Kondratenko, V.O. (2021). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid ditei molodshoho shkilnoho viku z osoblyvymy osvithnimy potrebamy v umovakh inkluzyvnoi osvity [Psychological and pedagogical support of primary school children with special educational needs in inclusive education]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology*, No. 4, pp. 124–128. Available at: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.24> [in Ukrainian].

5. Kobylchenko, V.V. & Omelchenko, I.M. (2021). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid ditei z osoblyvymy osvithnimy potrebamy: teoretychny aspekt problemy [Psychological and pedagogical support of children with special educational needs: theoretical aspect of the problem]. *The use of out-of-school education resources in the process of socialization of children with special educational needs: a collection of scientific papers*, pp. 83–87. Available at: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fa60d865-34e7-4466-88cf-31e606ebc705/content?page=84> [in Ukrainian].

6. Matveieva, N. (2023). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid molodshykh shkolariv z osoblyvymy osvithnimy potrebamy: napriamky ta zavdannia [Psychological and pedagogical support of junior schoolchildren with special educational needs: directions and tasks]. *Youth & market*, No. 11(219), pp. 87–91. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.292240> [in Ukrainian].

7. Olefir, N.V. (2021). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid ditei z osoblyvymy osvithnimy potrebamy v umovakh inkluzyvnoho navchannia [Psychological and pedagogical support of children with special educational needs in inclusive education]. EDITORIAL BOARD. pp. 295–297. [in Ukrainian].

8. Povirena, I. & Pavliuk, R. (2023). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid molodshykh shkolariv z porushenniam movlennia v umovakh spetsialnoho zakladu osvity [Psychological and pedagogical support of primary schoolchildren with speech impairment in a special educational institution]. *Pedagogical education: Theory and practice. Psychology. Pedagogy*, No. 40 (2), pp. 85–92. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.4013> [in Ukrainian].

9. Sklianska, O. (2019). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid dytyny rannoho viku z osoblyvymy potrebamy v umovakh inkluzyvno-resursnoho tsentru [Psychological and pedagogical support of a young child with special needs in an inclusive resource center]. *Humanitarium*, No. 42(1). Available at: <http://biblio.umf.dp.ua/jspui/handle/123456789/5881> [in Ukrainian].

10. Khvorova, H., Kotlova, L. & Dolinchuk, I. (2022). Pedahohichnyi suprovid ditei iz kompleksnymy porushenniamy: metodychni rekomendatsii [Pedagogical support of children with complex disorders: methodological recommendations]. Publishing house of Zhytomyr State University named after Ivan Franko, p. 27 [in Ukrainian].

11. Chebotarova, O.V., Hladchenko, I.V. & Sukhina, I.V. (2023). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid navchannia ditei

z intelektualnymy potrebamy [Psychological and pedagogical support of teaching children with intellectual needs]. Ranok Publishing House Ltd. p. 170 [in Ukrainian].

12. Chepka, O. (2022). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid ditei z rozladamy autychnoho spektra [Psychological and pedagogical support of children with autism spectrum disorders]. *Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University*, No. 2, pp. 209–220. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2022.262966> [in Ukrainian].

13. Davis-Kean, P.E., Tighe, L.A. & Waters, N.E. (2021). The role of parent educational attainment in parenting and children's development. *Current Directions in Psychological Science*. No. 30(2), pp. 186–192. DOI: <https://doi.org/10.1177/09637214211993116> [in English].

14. DeMatthews, D., Billingsley, B., McLeskey, J. & Sharma, U. (2020). Principal leadership for students with disabilities in effective inclusive schools. *Journal of Educational Administration*. No. 58(5), pp. 539–554. DOI: <https://doi.org/10.1108/JEA-10-2019-0177> [in English].

15. Grigorenko, E.L., Compton, D.L., Fuchs, L.S., Wagner, R.K., Willcutt, E.G. & Fletcher, J.M. (2020). Understanding, educating, and supporting children with specific learning disabilities: 50 years of science and practice. *American Psychologist*. No. 75(1), pp. 37–51. DOI: <https://doi.org/10.1037/amp0000452> [in English].

16. Masefield, S.C., Prady, S.L. & Sheldon, T.A. (2020). The Caregiver Health Effects of Caring for Young Children with Developmental Disabilities: A Meta-analysis. *Matern Child Health J.* No. 24, pp. 561–574. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10995-020-02896-5> [in English].

17. Miciak, J. & Fletcher, J.M. (2020). The critical role of instructional response for identifying dyslexia and other learning disabilities. *Journal of learning disabilities*. No. 53(5), pp. 343–353. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022219420906801> [in English].

18. Paulus, F.W., Ohmann, S., Möhler, E., Plener, P. & Popow, C. (2021). Emotional dysregulation in children and adolescents with psychiatric disorders. A narrative review. *Frontiers in psychiatry*. No. 12, pp. 628–252. [in English].

19. Rahmatullah, A.S., Mulyasa, E., Syahrani, S., Pongpalilu, F. & Putri, R.E. (2022). Digital era 4.0: The contribution to education and student psychology. *Linguistics and Culture Review*. No. 6(S3), pp. 89–107. DOI: <https://doi.org/10.21744/lingcure.v6nS3.2064> [in English].

20. Steinbrenner, J.R., Hume, K., Odom, S.L., Morin, K.L., Nowell, S.W., Tomaszewski, B. & Savage, M.N. (2020). Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism. FPG child development institute. [in English].

21. Syriopoulou-Delli, C.K. & Gkiolnta, E. (2022). Review of assistive technology in the training of children with autism spectrum disorders. *International Journal of Developmental Disabilities*. No. 68(2), pp. 73–85. DOI: <https://doi.org/10.1080/20473869.2019.1706333> [in English].

22. Yunusalieva, N. (2022). Social and moral education of students and development of values. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*. No. 10(1), pp. 300–305. Available at: <https://giirj.com/index.php/giirj/article/view/1021> [in English].

Стаття надійшла до редакції 07.02.2025